

Süleyman Demirel Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Y.2005, C.10, S.1 s.57-75.

TARTIŞILAN BOYUTLARIYLA PİYASA BAŞARISIZLIĞI VE DEVLET MÜDAHALESİ

MARKET FAILURE AND STATE INTERVENTION WITH THEIR DIMENSIONS UNDER DISCUSSION

Doç.Dr.Hüseyin AKYILDIZ*
Doç.Dr.Ömer EROĞLU*

ÖZET

Kamusal mallar, dışsallıklar, monopol, oligopol ve bilgi asimetrisinin piyasa sürecinde etkinlik sorununa yol açtığı ve devletin ekonomiye müdahalesinin ihtiyaç olarak ortaya çıktığı tartışmasız bir olgudur. Ancak, devlet müdahalesinin kapsamı tartışmalıdır. Çünkü piyasa başarısızlığının telafisi amacını taşıyan devlet müdahalesi sonucunda, bu sefer de kamu başarısızlıkları ortaya çıkmaktadır. Bu gelişmenin iki nedeni vardır. Birincisi piyasa başarısızlığının değişen boyutları; ikincisi ise piyasa ve kamu yanlısı yaklaşımlardaki yanlışlıklardır. Piyasa başarısızlıklarının çözümünde temelde piyasa odaklı uygulamaların da, kamu ağırlıklı devlet müdahalelerin de kendine özgü avantaj ve dezavantajları vardır. Her iki yöntemde başarısızlığa neden olan ortak faktörler vardır. Bu nedenle piyasa başarısızlığına konu olan alanların her birinde kendi spesifik koşulları dikkate alınarak devlet müdahalesi yeniden dizayn edilmelidir.

ABSTRACT

There is no doubt that public goods, externalities, monopoly, oligopoly, and asymmetric information cause the inefficiency of market and therefore state state intervention appear as a need. But the cover of state intervention is under discussion. Because the state intervention the object of which is to solve market failures has resulted in public failures in practice. There are two reasons for this situation. The first of them is that the dimensions of market failures have changed and the second is the fallacies of pro-market and pro-intervention approaches concerning state role in economy. Each of these approaches has self-special advantages and disadvantages on solving the market failures. There are the common factors which cause failures in both approaches. So, state intervention should be designed on each field of market failures according to its peculiarities.

-
- * Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Öğretim Üyesi.
 - * Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü Öğretim Üyesi.

Piyasa başarısızlıkları , devlet müdahalesi, etkinlik, dışsallıklar
Market failure, state inter vention, efficiency, externalities

GİRİŞ

Devletin ekonomide üstlenmesi gereken fonksiyonlar ile bireysel ve kamusal sorumluluk ve hakların kapsamının belirlenmesinde piyasa başarısızlıkları temel kriteri oluşturmaktadır. Piyasa başarısızlıklarına ilişkin yaklaşımlar doğrudan devletin ekonomik ve sosyal alandaki rolünün kapsamını etkilemektedir. Yaşanan süreçte, Keynesyen refah devleti modeli içerisinde, kapsamı olabildiğince geniş tutulan devlet müdahalesi ortaya çıkmıştır. Ancak, bu sürece ilişkin bulgular zaman içerisinde piyasa başarısızlıklarının telafi edilmesi yerine kamu başarısızlıklarıyla ikame edildiğini göstermektedir. Böyle bir gelişim, kısmen piyasa başarısızlığının değişen boyutlarından, kısmen de piyasa ve kamusal süreçlere ilişkin yaklaşımlardaki yanılgılardan kaynaklanmaktadır. İşte bu çalışmada, piyasa başarısızlıkları ve devlet müdahalesi bu çerçevede ele alınmıştır. Önce piyasa başarısızlığının içeriği ortaya konmuş, daha sonra piyasa başarısızlığı ve devlet müdahalesine konu olan temel alanlar, ortaya çıkan yeni boyutlarıyla, ele alınmış ve akabinde piyasa başarısızlığı ve devlet müdahalesine ilişkin yaklaşımlardaki yanılgılar ve alternatiflere değinilerek sonuca gidilmeye çalışılmıştır.

1. PİYASA BAŞARISIZLIĞI

Piyasa işlemlerinin etkin olup olmadığı, işlemlerin “toplumsal marjinal getirisinin toplumsal marjinal maliyetine eşit yada toplumsal marjinal maliyetinden daha büyük olması” kuralına uygun olup olmadığına göre belirlenmektedir (Mrozek, 1999: 411). Özel iktisadi birimler için “ $MB_p \geq MC_p$ ” olması etkinlik kuralıdır. Serbest piyasada özel iktisadi birimlerin kararları sonucu “ $MB_p \neq MB_s$ ” ya da “ $MC_p \neq MC_s$ ” durumlarının ortaya çıkması ekonomide etkinlik sorunu anlamına gelmektedir (Mrozek, 1999: 413-414).

MB_p = Özel (bireysel) marjinal getiri.

MB_s = Toplumsal marjinal yarar.

MC_p = Özel (bireysel) marjinal maliyet.

MC_s = Toplumsal marjinal maliyet.

Örneğin pazar gücünü elinde tutan bir firma üretimi kısarak piyasa etkinsizliğine yol açabilir. Bu durumda, firmanın marjinal hasılatı tüketicinin ödemeye razı olduğu fiyatın altındadır. Yani “ $MB_p < MB_s$ ” olarak gerçekleşir.

Diğer deyişle, “ $MB_p=MB_s$ ” ve “ $MC_p=MC_s$ ” eşitlikleri gerçekleşmez; böylece piyasa etkinsizliği ortaya çıkar. Dışsallıkları olan malların serbest piyasa koşullarında üretiminde de benzer sorunlar gerçekleşir. Dışsallığın durumuna göre yukarıdaki ideal koşullardan farklı sapmalar ortaya çıkar. Örneğin üretimde negatif dışsallıkların olması halinde, firmanın marjinal maliyeti (MC_p), dışsal maliyetleri içermediğinden, toplumsal marjinal maliyetin altında gerçekleşir. Buna karşın, pozitif dışsallıkların olması halinde, bu sefer de, firmanın marjinal getirisi (MB_p), dışsal yararları içermediğinden, toplumsal marjinal yararın altında gerçekleşir. Ancak her iki halde de “ $MB_p=MB_s$ ” ve “ $MC_p=MC_s$ ” eşitlikleri gerçekleşmez. Ayrıca pür kamusal mallar ile kısmen kamusal nitelikler taşıyan malların üretiminde de piyasa etkinsizliği ortaya çıkar. Çünkü, firmalar marjinal getirisi ($MB_p=0$) sosyal marjinal yararının altında ($MB_p < MB_s$) olan malları, “ $MB_s \geq MC_s$ ” koşulunu sağlamış olsa bile üretmezler. Aynı şekilde, ek bir birim tüketiciye sunumunun marjinal maliyeti sıfır olan rekabet dışı malların tüketiciye bedava sunulması gereğine karşın, özel firmalar marjinal maliyet dışı giderlerini karşılamak amacıyla bu malları fiyatlandırmak mecburiyetinde olduklarından; anılan malların piyasa koşullarında yeterince üretimi ve tüketimi gerçekleşmez. Çünkü tüketicilerin üstlendiği fiyat ($=MC_p$) pozitif olup, toplumsal marjinal maliyetin ($MC_s=0$) üstünde gerçekleşir. Böylece piyasa süreci etkinlik sorunuyla karşı karşıya kalır (Mrozek, 1999: 415-417).

Tablo: 1. Etkinlik Kuralından Sapmalar

Piyasa Başarısızlığı	Etkinlik Kuralından Sapmalar
Piyasa Gücü	$MB_p < MB_s$
Dışsallıklar	
Maliyetler (Negatif)	$MC_p < MC_s$ •
Maliyetler (Pozitif)	$MC_p > MC_s$ •
Getiriler (Negatif)	$MB_p > MB_s$
Getiriler (Pozitif)	$MB_p < MB_s$
Kamusal Mallar	
Kaçınılmaz (Nonexcludable)	$MB_p < MB_s$
Rekabet dışı (Nonrival)	$MB_p > MB_s$

Kaynak: Janusz R. Mrozek, (1999), “Market Failures and Efficiency in the Principles Course”, Journal of Economic Education, Fall,p.416.

- Kaynaktaki işaretlerin tersi alınmıştır.

Esasen, tamamen piyasa kurallarına göre örgütlenmiş ekonomilerde etkinliğin (Pareto optimali) sağlanması mümkün değildir (Sugden, 1981: 109). Çünkü etkinliğin sağlanabilmesi için piyasada rekabetin kusursuz olması gerekir. Halbuki, gerçek yaşamda rekabet kusurludur. Pür ya da kısmen kamusal malların varlığı, ölçek ekonomileri, üretimde dışsallıkların olması, bazı firmaların monopol ya da oligopol gücüne sahip olması ve

piyasaya ilişkin bilgilerin kusurlu olması (bilgi asimetrisi) gibi nedenler piyasada rekabeti önlemektedir (Sugden, 1981: 109; Parish, 1992: 278; <http://elmo.shore.ctc.edu/economics/market.htm>; <http://www.faculty.econ.nwu.edu/faculty/coen/b01/failure>). Kaldı ki, piyasada rekabet mükemmel olsa dahi, ekonominin büyüme sürecinde temel dinamiklerindeki değişimlerin bir biriyle uyumlu olması mümkün olmayıp¹; rekabet kusuru kaçınılmazdır (Üstünel, 1988: 334-335). Bu nedenle, genel ekonomide etkinliğin kendiliğinden gerçekleşmesi olası değildir (Nicholson, 1995: 564-569).

2. PİYASA BAŞARISIZLIĞININ ÇÖZÜM ALTERNATİFİ: DEVLET MÜDAHALESİ

Serbest piyasa sürecinin etkinliği üretmemesi, devletin ekonomiye müdahale etmesi gereğini ortaya çıkarmıştır (Buchanan, 1989 (a): 25). Ancak devlet müdahalesi sadece yukarıdaki anlamda ekonomide etkinliğin sağlanması amacıyla sınırlı kalmamış; toplumların içerisinde buldukları konjonktüre hakim olan iktisadi, siyasi ve sosyal düşünce ve inanç ortamında biçimlenmiştir. 20. Yüzyılın başlarında yaşanan ekonomik krizler ve az gelişmiş ülkelerdeki gelişmiş ülkelere yetişme arzusu ekonominin kamusal ağırlıklı düzenlenmesine yönelik eğilimi gittikçe güçlendirmiştir (Haynes ve Husan, 2002: 111). Özellikle, II. Dünya Savaşından sonra ekonomik sorunları ağır olan Doğu Avrupa ülkelerinde, özel mülkiyet ve piyasa sürecinin ekonomik ve siyasal açıdan başarısız olacağına ilişkin yaygın bir kanı oluşmuş; devletin ekonomideki kontrolünün yaygınlaşması ve işletmelerin devletleştirilmesi süreci, 1947-1948 yıllarında yolda olan Sovyetizasyon sürecinden daha önce gerçekleşmişti (Haynes ve Husan, 2002: 113-114). Anılan süreçte, liberal kapitalizmin sık sık krize girmesi ve toplumlarda siyasal ve sosyal bunalımlara neden olması; yükselen değer olarak komünizm ve faşizmin tırmanan bir tehlike haline gelmesi, hür blokta ekonomik, sosyal ve siyasal sorunların çözümünde devletin ekonomideki fonksiyonlarının genişlemesiyle biçimlenen yeni bir modelin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Flora ve Heidenheimer: 22; Helm, 1989: 26, 28; Hirsch, 1978: 126). Bu model, temel iktisat politikası talep yönetimine dayanan ve geliri toplumsal ihtiyaçlara göre yeniden dağıtan Keynesyen refah devletidir (Flora ve Heidenheimer: 22; Helm, 1989: 28; Dilnot, 1989: 237; Taylor-Gooby ve Dale, 1981: 73).

Özellikle, gelir ve servet dağılımındaki yoğunlaşmanın toplam talep yetersizliğine yol açarak 1929 Bunalımının en önemli nedenleri arasına girmesi (Aslanoğlu, 2001), Keynesyen devlet müdahalesinin “gelirin yeniden dağıtımını” da içerecek şekilde genişlemesine neden olmuştur. Böylece, hem bireysel hem de kamusal taleplere uygun açılımlar sağlayan Keynesyen

¹ Dinamik piyasa başarısızlığı söz konusudur. Genel ekonomide uygun büyüme hızına ulaşamaması, işsizlik, enflasyon, üretim faktörleri arasındaki dengesizlik, bireylerin tercihlerinde zaman miyopisi ve para ve sermaye piyasalarının yeterince gelişmemiş olması yada mevcut olmaması dinamik piyasa başarısızlıklarıdır (Akalın, 2002: 71).

yaklaşım (Hirsch, 1978: 126-127) sonuçta etkinliği sağlayacak muhtemel bir model olarak karma ekonomileri üretmiştir (Sugden, 1981: 109).

Bu süreçte, özellikle siyasal polarizasyonun iyice yoğunlaştığı 1930’lu yılların psikolojik ve sosyolojik düşünce ortamında (Flora ve Heidenheimer: 22; Helm, 1989: 26, 28; Hirsch, 1978: 126), kamu görevlilerinin daha akıllı ve erdemli davranacakları (Hirsch, 1978: 127-128) ve alturizmin toplum bireyleri arasında önemli rol oynayacağına ilişkin yaygın inanç (Taylor-Gooby, 1998: 215) Keynesyen devlet müdahalesinin içeriğini belirlemiştir. Bu gelişmenin somut yansımasını Ordo-liberalleri olarak bilinen Freiburg Hukuk-Ekonomi Okulu düşünürlerinin temel yaklaşımlarında görebiliriz. Ordo-liberallerine göre, belirli gruplara özel tekel haklarının tanınması toplumun yeniden feodalleştirilmesi anlamını taşımaktadır (Vanberg: 15). Bu bağlamda, Ordo-liberalleri, piyasada pazar gücünü eline geçiren işletmelerin monopol ve kartel konumuna gelerek piyasa ve kamu ekonomisi üzerinde nüfuz sahibi olmaları (plütokrazi) tehlikesi üzerinde durmakta (Aktan (b): 17); bu nedenle özel güç ve yetkilerin sınırlandırılmasını önermektedirler (Aktan (b): 20, 22). Ayrıca, gelir dağılımının düzeltilmesi, dışsal maliyetlerin ortadan kaldırılması ve taban fiyat uygulamalarını gerekli görmektedirler (Aktan (c): 3).

Piyasa başarısızlığının giderilmesinde devlet müdahalesi tartışmasız bir alternatifini teşkil etmektedir. Ancak tartışılan devlet müdahalesinin yöntemi ve kapsamıdır. Bunlardan birincisi Lipsey ve Lancaster’ın gelirin yeniden dağıtımını içeren “second best” (Sugden, 1981: 110; Nicholson, 1995: 568-570) yaklaşımını da aşan; Keynesyen açık bütçe ve maliye politikalarıyla (Smith, 1994: 204-206) makro ekonomik büyüklükleri siyasal süreçte baştan aşağı belirleyen (Önder, 1997:117, 120); piyasaların regülasyonu ve kamu işletmelerinin oluşumunu (piyasada ağırlığı az ya da çok²) kapsayan sınırsız sosyal refah devleti müdahalesidir. Buna karşın önerilen alternatif ise, liberalizm orijinli, serbest piyasa araçlarını kullanan bir devlet müdahalesidir. Bu alternatifini tanımlayan nitelikler, serbestleşme, özelleştirme, deregülasyon, sosyal refah harcamalarının kısılması (Smith, 1994: 212-214; Eser, 1997: 132-135), kamu kesimine rekabetin sokulması, kamusal malların üretiminde ihale yoluyla özel sektörden yaralanılması, çıkar ve baskı gruplarının siyasal süreçte etkinliğinin azaltılması ve siyasi otoritenin mali ve ekonomik hak ve yetkilerinin liberal demokrasiye uygun şekilde sınırlandırılmasıdır (Buchanan (a): 9; Tullock: 6-7; Aktan (b): 20, 22; Aktan (a): 2; Savaş, 1997: 33-38; Buchanan (b): 2-11; Buchanan (c): 1-7). Anılan alternatif piyasada Pareto etkinliğinin sağlanmasını amaçlamaktadır. Çünkü liberal yaklaşım, gelirin yeniden dağıtımını yerine “etkinlik” kriterine öncelik vermekte (Barry, 1989: 141,1 47; Yayla, 1992: 57-58) ve piyasa sürecinde ortaya çıkan bölüşümü adil bulmaktadır (Yayla, 1993: 173-174).

² Devlet müdahalesi, Ordo-liberallerinin önerdiği sosyal piyasa ekonomisinde ağırlıklı olarak regülasyonları; buna karşın kamu veya özel sektör ağırlıklı karma ekonomilerde ise, regülasyonların yanı sıra devletin piyasada doğrudan kamu işletmeleri kurarak piyasada rol almasını içermektedir (Bkz:Akalın, 2002: 72).

Bu bağlamda, siyasi otoritenin rolü piyasada oyunun kurallarını koymak ve hakem rolünü oynamakla sınırlandırılmaktadır (Friedman, 1988: 23-26; Yayla, 1993: 165-166).

3. DEVLET MÜDAHALESİNE KONU OLAN TEMEL ALANLAR

Neoklasik iktisat yaklaşımı, fiyatların maliyet ve getirilerini yansıtmadığı halleri piyasa başarısızlığı olarak ele almaktadır. Piyasa başarısızlıklarının en yaygın örnekleri kamusal mallar, eğitim, sağlık, çevre kirliliği ve doğal tekel (ölçeğe göre artan getiri) durumudur (Brown, 2000: 220-221; The Lancet, 2000 : 1657). Bunlara ortak mallar, alışkanlıktan doğan bağımlılık (path dependency), network etkisi, (Brown, 2000: 221-222), bankacılık (Thornton, 1992: 185), çalışma ilişkileri (Agell, 1999: 149) ve sosyal güvenliği de eklemek gerekir.

3.1. Kamusal Mallar, Eğitim ve Sağlık

Kamusal mallar, eğitim ve sağlık devlet müdahalesinin en kapsamlı alanını teşkil etmektedir. Bunlar rekabetçi piyasa sürecinde yeterince üretilmeyecek mal ve hizmetlerdir. Ancak bu hizmetlerin kamu kurumları tarafından sunulup sunulmaması tartışma konusudur. Örneğin Hayek, bu tür hizmetlerin sunumunda devletin bu faaliyetlerin finansmanını üstlenmesi ve yürütümünü ise bağımsız ve bir ölçüde rekabetçi kurumlara bırakmasını daha faydalı bulmaktadır (Yayla, 1993: 153-154). Ancak pür kamusal ya da kamusal nitelikleri olan malların üretiminde piyasa sürecinden yaralanılması yöntemi de, etkinsizlik sorununun ortadan kaldırılması açısından tartışılabilir. Örneğin kamusal mal niteliği ağır basan eğitim konusunda, hizmetin serbest piyasada yada kamusal alanda üretilmesi halinde; her iki halde de etkinsizlik sorunu ortaya çıkmaktadır. Hizmetin kamusal olarak sunulması halinde, kamu görevlilerinin, kamusal fonların optimal dağılımını sağlayacak bilgidен yoksun olmaları (bilgi asimetrisi); buna karşın serbest piyasada sunumu halinde de dışsallık ve bilgi asimetrisi nedeniyle etkinsizlik sorunu ortaya çıkmaktadır. Devletin bu hizmetin finansmanını üstlenerek, üretimini piyasa güçlerine bırakması yada devletin hizmet sunumunu yaparak, hizmetin dışsallığından yaralananlara payları oranında finansmana katılımlarını sağlayacak uygulamalara gitmesi hallerinin her ikisinde de, bilgi asimetrisi ortadan kalkmamakta, sadece özel ve kamu sektörleri arasındaki dağılımı değişmekte; bu nedenle de etkinsizlik sorunu varlığını devam ettirmekte; ancak içeriğini değiştirmektedir (McNabb ve Whitfield, 1994: 11-13). Benzer durum sağlık sektöründe de söz konusudur . Bilgi asimetrisi ve dışsallıklar koruyucu sağlık hizmetleri, ilaç ve tedavi hizmetlerinin optimal düzeyde üretilip tüketilmesini engellemektedir. Özellikle ticari kazanç getirmeyen sağlık alanlarına özel sektörün ilgisiz kalması, ilaç üretiminde patent hakları ve lisans mecburiyeti piyasa başarısızlığının önemli nedenlerini oluşturmaktadır (Parish, 1992: 278; Hoen 2000: 138-140; The Lancet, 2000: 1657).

3.2. Çevre Kirliliği ve Ortak Mallar

Üretimde çevre kirliliği negatif dışsallığı temsil eder. Bu durumda üretimde bulunan firmanın marjinal maliyeti (MC_p), çevreye verdiği zararları içermediğinden, toplumsal marjinal maliyetin altında gerçekleşir. Aradaki farkın sorumlu olanlarca tazmin ettirilememesi piyasa etkinsizliği olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü kirliliği yaratanlarla etkilenenlerin dağılımı ve bilgi dağılımındaki asimetri, ilgililer arasında zararın tazminine ilişkin belirli bir sözleşmenin ortaya çıkmasına pek imkan vermez. Böylece piyasa sürecinde etkinsizlik ortaya çıkar (Stiglitz Et Al, 1990: 36; Buchanan, 1989 (a): 29). Bu durumda devlet müdahalesi devreye girebilir. Ancak, yine bilgi asimetrisi nedeniyle, bu sefer de kamu etkinsizliği ortaya çıkabilir (Stiglitz Et Al, 1990: 36).

Ortak mallar da piyasa başarısızlığına konudur. Örneğin denizlerde balık avcılığı devletçe gerektiği şekilde düzenlenmediği takdirde, aşırı balık tutulacak ve tutulan son balığın marjinal maliyeti toplumsal marjinal getirisini aşacaktır (Brown, 2000: 221).

3.3. Doğal Tekel Durumu ve Yeni Ekonomide Network Etkisi ve Artan Getiri

Üretim sürecinde girdi kullanımı arttırıldıkça, birim girdi başına çıktı miktarı gittikçe artan bir sektör sonunda doğal tekele dönüşür. Bunun onucunda düşük üretim, yüksek fiyat ve x-etkinsizliği ortaya çıkar. Alfred Marshal, J. M. Clark ve R. J. Hicks'in ifade ettiği gibi, doğal tekel durumu, Pareto etkinliğini sağlayacak denge durumunu engelleyerek piyasa başarısızlığına neden olduğu bilinmektedir (Brown, 2000: 222). Bu durumda devlet ya "second best" politikasına sadık kalarak doğal tekel konumundaki firmanın etkinlik kuralına uymamasına katlanır ya da sabit maliyetlerine sübvansiyon sağlama yoluna gidebilir (Mrozek, 1999: 415). Yada devlet işletme kurarak, doğal tekele konu olan mal ve hizmeti bizzat sunabilir. Diğer deyişle doğal tekel durumu mevcutsa, en yaygın uygulama sektörün devletçe düzenlenmesidir (Brown, 2000: 222).

Ancak doğal tekel durumu yeni ekonomide farklı içerik kazanmaktadır. Yüksek teknolojili endüstrilerde yaygın olan network etkisi, yerleşik uygulama bağımlılığı (path dependency) ve artan getiri yeni ekonomide ortaya çıkan doğal tekel durumunun temel niteliklerini oluşturmaktadır. Network etkisi, kullanılan bilgisayar programlarının uygun standartlarda olması gereğinden kaynaklanmaktadır. Örneğin dünyanın her tarafında belirli bir bilgisayar programı kullanımı yerleşik hale gelmiş ise; bu ürün standart niteliğine ulaşmış demektir. Dolayısıyla yeni bilgisayar kullanıcılarının da dünya çapında mevcut uygulaması olan bu programı kullanması kendi yararlarına olacaktır. Bu nedenle daha çok insan bu programı kullanacaktır. Bu olgu, yerleşik uygulamaya bağımlılık ve network etkisi altında ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte yerleşik uygulamaya bağımlılık ve network etkisine konu olan bilgisayar programının üretiminde

artan getiri söz konusudur. Çünkü ilk program disketini piyasaya çıkarmadan önceki dönemde programın geliştirilmesi için yapılan masraflar çok yüksek, buna karşı yazılım bir kez yapıldıktan sonra diğer bir birim daha çoğaltımının maliyeti ise neredeyse sıfırdır. Bilgiye dayanan (informationed-based) modern ürünlerin çoğu, sahip olduğu bu nitelikten dolayı, Liebowitz ve Margolis tarafından, sınırsız ölçek (infinite scalability) ürünleri olarak ifade edilmektedir. Dikkat edilecek olursa, ürün çoğaltıldığında, ürün geliştirme maliyetleri birim ürünlere dağılmakta, ortalama birim ürün maliyeti gittikçe düşmekte ve üretici firma gittikçe artan gittikçe artan getiriye sahip olmaktadır (Brown, 2000: 221-222).

Alfred Marshal, J. M. Clark ve J. R. Hicks doğal tekel durumunun ekonomide ideal dengeyi olumsuz yönde etkilediğini ifade etmişlerdir. Bu nedenle doğal tekel durumunun devletçe düzenlenmesi gereği ortaya çıkmıştı. Ancak günümüzde yüksek teknolojide durum farklıdır. Özellikle, Liebowitz ve Margolis'e göre network etkisi olan ürünlerde, tam tersine mülkiyet haklarının kapsamı çok iyi belirlenerek monopoller teşvik edilmelidir. Çünkü network etkisi, belirli standartlara yol açarak bu tür ürünlerin faydasını artırmaktadır. Bunlara ilişkin mülkiyet haklarının korunmaması halinde ekonomide etkinlik sağlanamaz (Brown, 2000: 224). Ayrıca Liebowitz ve Margolis, network etkisi, yerleşik uygulama bağımlılığı ve artan getirinin gerçek dünyada piyasa başarısızlığına yol açmasının mümkün olmadığını; çünkü bu nitelikleri taşıyan malları üreten monopollerin yoğun rekabet baskısı altında etkin olarak çalışacaklarını ileri sürmektedirler. Özellikle yerleşik alışkanlıkların daha kaliteli ürünlerin karşısında duramayacağını ve "iyi ürün kazanır" ilkesinin geçerli olacağını ifade etmektedirler. Gerçekten de, 1989 yılında, Excel yazılım piyasasının %10'una ve Lotus %70'ini elinde tutarken; 1997'de durum tersine dönmüş ve Lotus %10'un altına düşerken, Excel piyasasının %90'nına hakim hale gelmiştir. Böylece, piyasa, rekabeti engelleyerek etkisizliğe neden olan doğal tekel türünden, standartları değişmiş, daha üstün mal üretimini mümkün kılan diğer bir tekel durumuna geçiş göstermektedir. Dolayısıyla Liebowitz ve Margolis'e göre, piyasa etkisizliğine neden olmayan yeni durumda monopollerin düzenlenmesi yerine mülkiyet haklarının korunması yoluyla teşvik edilmesi gerekmektedir (Brown, 2000: 223-224). Ancak, Brown, Liebowitz ve Margolis'in ekonometrik bir model ile ortaya koydukları yaklaşımlarının, yeterli verilerle test edilmemiş olması nedeniyle eleştirmekte ve ulaşılan sonuçların ilk bakışta doğru gibi algılanmasına karşın, gerçekte yanlış olduğunu ifade etmektedir (Brown, 2000: 223, 225).

3.4. Bankacılık Sektörü

İtibari para sisteminde para arz ve talebinin kontrolü için devletin bankacılık sektörünü düzenlemesi gerekmektedir. Her şeyden evvel, düzenlenmemiş bankacılık sistemi, mevduat sahipleri arasında ortaya çıkabilecek paniğe karşı son derece duyarlı olup; böyle bir şeyin olması halinde ekonomik sonuçları son derece ağırdır. Diğer yandan bankalar para yaratma gücüne sahiptirler; bankacılık sektörü düzenlenmediği takdirde,

bankacılık sistemi sınırsız miktarda para emisyonuna giderek sürekli fiyat istikrarsızlığına yol açar. Kaldı ki, rekabetçi piyasa sürecinde itibari para sisteminin işlemesi de mümkün değildir. Çünkü itibari para (fiat money), üstünde yazılı değerini üretildiği maddeden almaz; sadece hesap birimi ve değişim aracı olarak işlev görür. Ayrıca sadece piyasaya para arzında bulunan bankalar bu işlemde gelir elde ederler. Bu durumda serbest piyasa koşullarında birden fazla bankanın piyasaya aynı birim para arz ettiğini varsaydığımızda; her bir özel banka marjinal maliyeti marjinal getirisine eşit oluncaya kadar para miktarını artırmaya devam edecektir. Bunlardan hiç biri, aşırı para arzının, paranın reel değeri üzerindeki negatif etkilerini dikkate almayacaktır. Sonuçta, serbest piyasa dengesi itibari paranın değerinin sıfır olduğu noktada oluşacaktır. Bu durumda itibari paranın hesap birimi ve değişim aracı olmaktan çıkması söz konusudur. Diğer yandan, bankalar büyük miktarda mübadele edilmeyen varlıklara sahiptir. Bankalar ve toplumun anılan varlıkların niteliğine ilişkin bilgileri kusurludur (bilgi asimetrisi). İlaveten, bankacılık sistemi iktisadi şoklara açık bir sektördür. Bu nedenlerle bankacılık sektörü devletçe düzenlenmelidir (Thornton, 1992: 185-190). Bu çerçevede genellikle para basım yetkisi merkez bankalarına verilir (Thornton, 1992: 187) ve para arzı merkez bankalarının emisyon, karşılık ve açık piyasa işlemleri yoluyla belirlenir.

Ancak bu durumda da hükümetlerin para politikalarının yanı sıra merkez bankalarının finansal piyasalara ilişkin yanlışları kamu başarısızlığı olarak ortaya çıkabilir. Örneğin Bibow, Avrupa Merkez Bankasının 1999-2001 arasında finansal piyasalarda büyüme yanlısı öncelikleri anlamakta hata yaparak, yanlış politikalar izlediğini ileri sürmektedir (Bibow, 2002: 83-85). Ayrıca para ve bankacılık sektörünün geçirdiği evrim sürecinin, paranın niteliğini ile para yaratan kurumlar olarak merkez bankası ve diğer bankaların rollerini değiştirdiği; “para arzı”nın içselliği dışsallığı tartışmasını yaygınlaştırdığı ifade edilmektedir. Diğer yandan, para arzı monetarist ve neo-klasik yaklaşımda para otoritelerinin kontrolünde olan dışsal bir değişken; Post-Keynesyen yaklaşımda ise ekonomik hayatın gerekleri çerçevesinde, hane halkları, firmalar ve bankaların davranışları sonucunda belirlenen içsel bir değişken olarak ele alınmaktadır. Post-Keynesyen iktisatçılara göre, bankaların kredi yaratma sürecinde ortaya çıkan kredi parası, hem bir aktif hem de bir yükümlülük olduğundan, nitelik olarak itibari paradan farklı ve aşırı arz edilmesi mümkün değildir. Ancak itibari paranın aşırı arz edilmesi söz konusu olabilir. Bu bağlamda kredi parası ekonominin gereklerince belirlenen içsel bir değişken; itibari para arzı ise dışsal bir değişken olarak ele alındığında; ekonominin toplam likiditesi içinde itibari paranın payı, para arzının merkez bankaları tarafından kontrol edilip edilemeyeceğini belirleyen en önemli faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Yaşanan finansal yenilik sürecinin ekonominin toplam likiditesi içinde itibari paranın nispi payını azalttığı dikkate alındığında, bir merkez bankacılığı başarısızlığının ortaya çıktığı söylenebilir (Aktan, Utkulu ve Togay: 20).

3.4. Çalışma İlişkileri

İş piyasalarında rekabetin mükemmel olmaması piyasa başarısızlığına yol açan diğer bir durumdur. Bireysel olarak işçilerin işverenler karşısında zayıf olması ücret ve çalışma koşullarının işçiler aleyhine gelişmesi sonucu kamu düzeni tehlikeye girmiş ve bu nedenle işçilerin işveren karşısında korunması için devletin iş piyasalarına müdahale etmesi gereği ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, devlet asgari ücretin tespiti, iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin kuralların düzenlenmesi ve sendikal hakların tanınması yoluyla doğrudan ve dolaylı olarak iş piyasalarına müdahalede bulunmaktadır. Ayrıca emek arz ve talebi arasındaki nitelik, yer ve mevkii bakımından uyumsuzlukları azaltmak için iş ve işçi bulma kurumlarının oluşturulması devletin iş piyasasına doğrudan müdahalesini içeren diğer bir örnektir. Devletin, özellikle iş piyasasında doğrudan gerçekleştirdiği hizmetler kamu mallarının özelliklerini taşımaktadır. Örneğin çalışma ortamına ilişkin sağlık ve güvenlik tedbirleri bir çalışanın yararını azaltmadan diğer çalışanın da yararlandığı hizmetlerdir. Yani ilave bir çalışanın iş güvenliğinin sağlanmasının marjinal maliyeti sıfırdır (Agell, 1999: 150). Buna karşın, emek tekelleri olarak sendikaların yüksek ücret politikaları izlemesi ve monopol ve oligopol piyasalarının mevcudiyetini devam ettirmesi ekonomide etkinsizlik sorununun varlığını koruması sonucunu doğurmaktadır. Özellikle, sendikaların monopol gücüyle orantılı olarak fiyatlar, istihdam, kaynak dağılımı ve toplumsal refah üzerindeki olumsuz etkileri başlıca etkinsizlik kaynaklarını oluşturmaktadır (Smith, 1994:127-141; Borjas, 1996: 371-397). Bu nedenle, iktisatçılardan Yeni Klasikler, iş piyasasını bozduğu gerekçesiyle asgari ücret uygulaması dahil işçileri koruyucu düzenlemelerin kaldırılması gerektiğine inanıyorlar(Smith, 1994: 214). Ancak Yeni Klasiklerin tersini iddia edenler de mevcuttur. Özellikle asgari ücretin rekabetin mükemmel olduğu durumlarda uygulanması halinde etkinsizliğe yol açacağı; buna karşın, firmaların piyasa gücünü elinde tuttuğu piyasalarda uygulanması halinde, tam tersine firmaların istihdamı birinci en iyi seviyeye kadar artıracığı ileri sürülmektedir (Agell, 1999: 149). Ayrıca sendikaların işçiler arasında düşük ücret farkları ve yüksek ücret politikaları ile asgari ücret uygulamalarının, verimsiz işletmelerin ekonomiden çekilmesi ve verimli olanlarının genişlemesi sonucunu doğuracağı; işletmelerin yüksek ücret ödemesi dolayısıyla nitelikli elemanlar istihdam edeceği; dolayısıyla eğitim ve niteliğin teşvik edileceği ileri sürülerek, asgari ücret ve sendikaların etkinliği olumlu yönde etkilediği ifade edilmektedir (Agell, 1999: 151-153).

3.5. Sosyal Güvenlik

Sosyal güvenliğin temelde iki fonksiyonu vardır. Birincisi sigorta, ikincisi ise gelirin yeniden dağıtım fonksiyonudur. Sosyal sigorta yöntemi birincisi ağırlıklı olmak üzere her iki fonksiyonu; sosyal yardım programları ise sadece ikincisini kapsamaktadır (Dilik, 1991: 58-59; Akyıldız, 1995: 13-15, 23-24; Tuncay, 1988: 15-16; Yazgan, 1992: 335-337). Sigortacılık sektöründe ölçek ekonomisinin varlığı ve bireylerin geleceğe ilişkin tutumlarının miyopik olacağına ilişkin yaklaşımlar sosyal sigorta

hizmetlerinin kamu monopollerini aracılığıyla mecburi sigortalılık ilkesi çerçevesinde sunulmasının nedenlerini oluşturmaktadır (Akyıldız, 1995: 108, 11-112; Marshal, 1980: 108). Ancak Friedman bu gerekçeleri eleştirerek, sosyal sigortaların rekabet açılmasını önermekte ve sosyal sigortaların insanların yoksul olup olmadığına bakmaksızın gerçekleştirdiği yeniden gelir dağıtımını anlamsız bulmaktadır. Ayrıca Friedman devletçe üstlenilen yardım programlarını da özel hayır etkinliklerinin yerini almaları nedeniyle eleştirmektedir (Friedman, 1988: 295-311). Gerçekten de mevcut uygulamalar, sosyal sigorta kuruluşlarının finansman açıkları ve etkinlik sorunlarıyla sonuçlanmıştır (Akyıldız, 1995: 25-55). Ayrıca toplumun fakir kesimlerini koruyucu sosyal yardım programları, piyasalarda moral değerlerin çürümesine yol açması ve sosyal hakların kötüye kullanması nedeniyle eleştirilmektedir (Dean, 1998: 184-185).

4. PİYASA BAŞARISIZLIĞI VE DEVLET MÜDAHALESİNE İLİŞKİN YANILGILAR

Serbest piyasa sürecinin Pareto etkinliğini sağlayamaması devletin ekonomik ve sosyal alana müdahale etmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Ancak uzun süredir uygulanmakta olan Keynesyen refah devleti sürecinin kamu başarısızlıklarıyla sonuçlanması, serbest piyasa ve kamu müdahalesi yanlı yaklaşımların bir takım yanılığın içerdiğini göstermektedir.

4.1. Özel Ve Kamu Sektörlere İlişkin Şartlanmalar

Piyasa ve kamu sektörüne ilişkin yaklaşımlar kuşaktan kuşağa aktarılan değer yargılarından ve ideolojilerden büyük ölçüde etkilenir. Toplumda baskın hale gelen bu yaklaşımlar sistematik çalışmalardan ziyade aktarılan anekdotlara dayanmaktadır. Ayrıca bireylerin düşünce ve davranışları arasında tutarsızlıklar ortaya çıkmaktadır. Örneğin, piyasada başarısız olan bireyler kamu müdahalesini gerekli görürken; kamu sektöründe rant elde edebilmektedirler. Bu durumda kamu başarısızlığı ortaya çıkmaktadır (Stiglitz Et Al, 1990: 30). Ayrıca, kişiler bir yandan belirli çıkar gruplarının rollerinden şikayetçi olurken; diğer yandan mensup oldukları çıkar grupları aracılığı ile hükümet politikaları üzerinde olabildiğince etkide bulunmaktadır (Stiglitz Et Al, 1990: 30). Dolayısıyla gerekçeleri yaratanlar; aynı gerekçelere dayanarak yanılığın da yaratmaktadır.

4.2. Bireyci Metodoloji

Bireysel davranışın “homo economicus” varsayımıyla tek boyuta indirgenmesi diğer bir yanılığın kaynağıdır. Çünkü bireyler ekonomik çıkarlarının yanı sıra kanun, örf, adet, yasaklayıcı moral değerler, sempati ve arkadaşlık gibi kısıtlayıcı kurallara göre de davranırlar (Buchanan, 1989 (a): 33). Buchanan’a göre, bu yaklaşımın kabul edilmemesi halinde, bireysel çıkarlarla kolektiviteleri var eden normatif değerler arasında köprü kurma imkanı ortadan kalkar ve bireysel çıkar dışındaki alanlarda kurallar üretmek

mümkün olmaz (Buchanan, 1989 (b): 60-63). Bu nedenle, Buchanan, piyasaların ve siyasal süreçlerin “homo economicus” formülasyonu içerisinde yeterince modellenemediğini (Buchanan, 1989 (a): 32); moral değerler yoluyla siyasal süreç ve organizasyon yapısında bireysel çıkarlar ile kamu yararı arasında bir ilişki kurulabileceğini ve politikacılar ile hükümetin güdüsel yapısında önemli değişiklikler yapılabileceğini düşünmektedir (Buchanan, 1989 (a): 35).

4.3. Kamu Sektörünün Sürekli Başarısız Olduğu Yanılgısı

Kamu işletmelerinin başarısız olduğu ve çalışanlarının özel sektöre oranla yüksek ücretlerle haksız olarak korunduğu yaygın bir kanaattir (Stiglitz Et Al, 1990: 31). Gerçekten de kamu sektöründe siyasi otoritenin uygun bir motivasyon yapısını oluşturamaması işgörenlerin etkinliğini azaltmakta ve kamu zararına yol açmaktadır (Stiglitz Et Al, 1990: 32). Ayrıca, kamu işletmelerinin çeşitli ekonomik ve sosyal amaçlar gütmesi, kurum yöneticilerinin yetersizliklerini kamufle etme imkanı sağlamakta ve kendi çıkarları peşinde koşmalarını kolaylaştırmaktadır (Stiglitz Et Al, 1990: 32).

Ancak, Buchanan’a göre, “piyasa başarısızlığı” ve “kamu başarısızlığı”nın her ikisi de “kurumsal-örgütsel yapı”dan kaynaklanmaktadır (Buchanan, 1989 (a): 30-31). Kamu etkinsizliği gibi birçok özel şirket etkinsizliği de söz konusudur. Örneğin, özel işletmelerin ortaklarına kar dağıtımında vergilerini minimize edecek yöntemleri kullanma eğilimi ile kamu yararı çelişmektedir. Ayrıca, Fransız kamu şirketlerinin bazıları özel şirketler kadar verimli olmakla ünlüdür. Kanada milli demir yolu ile özel demir yolu bir biriyle rekabet etmektedir. Kaldı ki, yöneticilerin iyi olup olmadığını belirlemenin zorluğu piyasanın yetersizliğini de değerlendirmeyi de zorlaştırmaktadır (Stiglitz Et Al, 1990: 33).

4.4. Özel Sektörün Kamu Yararıyla Çeliştiği Yanılgısı

Kamucu yaklaşıma göre, firmaların kar maksimizasyonu kamu yararı ile çelişmektedir. Özellikle bu durum ağır endüstri, finans kurumları ve ulaşım sektöründe önemli olduğundan; bu sektörlerdeki firmaların kamulaştırılması gerekir. Bu yaklaşım tamamen yanlıştır. Modern refah ekonomilerinin sonuçları, rekabetin yeterli olması halinde bu kurumların kamu yararı ile çelişmeyeceğini göstermektedir. Bu sefer, bu sektörlerde yeterli rekabetin olmaması gerekçe gösterilebilir. Ancak bu yaklaşım da yanlıştır. Çünkü, bu sektörler yurt içi rekabetin ötesinde uluslararası rekabete açılmıştır. Dolayısıyla anılan sektörlerden daha yoğun bir rekabet mevcuttur (Stiglitz Et Al, 1990: 31). Kaldı ki, günümüzde özel sektörün çıkar anlayışı da değişmiştir. Artık özel sektörün çıkarı çalıştırdığı işçilerin ve yöneticilerin çıkarlarını da içermektedir (Stiglitz Et Al, 1990: 32).

4.5. Planlama ve Kontrol Konusundaki Yanılgı

Piyasa sürecinde bilgi kusurunun olması kamusal planlama ve kontrolün gerekçesini oluşturmaktadır. Ancak, planlama ve kontrol süreci her bir görev için yetkilendirilmiş kurumları gerektirir (Stiglitz Et Al, 1990: 33-34). Bu durumda, planlama ve kontrolün gücü, merkeziyetçilikle ters orantılı olup; merkezden alt kademelere doğru inildikçe zayıflar. Çünkü bu süreçte de bilgi kusuru ortaya çıkar. Özellikle, yurtiçi üretimin merkezi kontrol altında tutulması ciddi bilgi sorunlarına yol açar ve sonuçta kamu başarısızlığı ortaya çıkar (Stiglitz Et Al, 1990: 34; Tullock: 4). Buna karşın serbest piyasada çok miktarda mikro planlama ortaya çıkar. Bu süreçte, her firmanın diğerlerine ilişkin bilgiye sahip olması piyasaya ilişkin yanılgıları azaltır (Stiglitz Et Al, 1990: 35).

Neticede, merkezi ve merkezi olmayan karar süreçleri farklı sonuçlar doğurur. Bu sonuçlar sadece ne kadar bilginin nasıl dağıldığı değil; nasıl toplandığı ile de ilgilidir. Kamu kesiminde örgüt dizaynı hiyerarşik ve poliarsşik karma birimleri kapsamaktadır. Ekonomi büyük bir işletme olarak düşünüldüğünde, aşırı merkezileşme bilgi kusuruna yol açarak olumsuz sonuçlar yaratır. Bu nedenle “desantralizasyon”. risk dağıtım yöntemi olarak düşünülmelidir. Bu süreçte yeni fikirler ve projeler yarışır ve kötülere reddedilir (Stiglitz Et Al, 1990: 35).

4.6. Piyasa ve Kamu Sektöründe Bilgi Kusuruna İlişkin Yanılgılar

Kusurlu bilgi ve bütünleşmemiş risk piyasalarında yapılan performans değerlendirmeleri, bu piyasalarda “pareto etkinliği”nin sağlanması konusunda birçok soru işaretinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Piyasa ekonomisi yanlılarına göre, piyasa başarısızlığına yol açan bilgi işlem maliyetleri ise, aynı olgu kamu sektörü için de geçerlidir. Özel sektörün yapamadığını kamu sektörü de yapamaz. Ancak bu olguyu doğrulayan örneklerin olmasına rağmen; kamu otoritesinin piyasadan daha başarılı olamayacağı yaklaşımı da yanlıştır. Stiglitz et al, Grenwald ile birlikte ortaya koydukları “Temel Desentralize Edilemezlik Teorisi”inde (Fundamental Non-decentralizability Theorem) devlet müdahalesi olmaksızın etkin piyasa sürecinin ortaya çıkamayacağına ilişkin bir sonuca ulaştıklarını ifade etmektedir (Stiglitz Et Al, 1990:37). Buna karşın, bütünleşmemiş piyasalar ve kusurlu bilgiler kamu kesiminde de mevcuttur (Stiglitz Et Al, 1990: 39). Ayrıca, gerek piyasada ortaya çıkan gelir dağılımının toplumda kabul görmemesi, gerekse kamu malları (örneğin: ilköğretim) üretiminde piyasanın yetersiz kalması nedeniyle devletin bu alanlarda rol alması söz konusu olabilir. Ancak bu durumda etkinlik ve gelirin yeniden dağıtımı arasında bir çelişki ortaya çıkmaktadır (Stiglitz Et Al, 1990:39).

5. Devlet Müdahalesine İlişkin Alternatifler

Piyasa başarısızlığı bir olgudur. Piyasa başarısızlığının çözümünde devlet müdahalesinin bir takım avantajları da vardır. Her şeyden önce, devletin yasaklama gücü vardır, firmanın yoktur. Örneğin, bir sigorta şirketi riski artırdığı için sigarayı yasaklayamaz; ancak devlet vergi koyabilir (Stiglitz Et Al, 1990:40). Diğer yandan, devlet sabit maliyetleri finanse etmek üzere gelir elde etmek amacıyla, talep esnekliği düşük olan malların fiyatını yükselterek (piyasa kusurunun sınırlı olması kaydıyla) üretim teknolojisi etkin olmayan diğer firmaların da üretim yapmasını sağlayarak refahı artırabilir (Stiglitz Et Al, 1990: 42-43). Ayrıca devlet bazı piyasa başarısızlıklarının çözümünde işlem maliyetleri bakımından avantajlıdır. Piyasa başarısızlığı için gönüllü örgütlenme para gerektirir; ancak devlet zaten var olan bir birimini görevlendirebilir (Stiglitz Et Al, 1990: 43).

Buna karşı bu gerekçeler devlet müdahalesini gerektirse de, devletin doğrudan üretim yapmasını gerektirmez. Siyasi otoritenin en az beş tür alternatifi mevcuttur. Bunlar (Stiglitz Et Al, 1990: 40-41):

- Devletin problemin göz ardı etmesi,
- Devletin rekabete açık işletmeler kurması,
- Devletin bir firmaya monopol yetkisi vermesi,
- Devletin rekabeti sağlamak üzere düzenlemeler yapması ve vergiye ilişkin tedbirler uygulaması. Örneğin, dışsallıkların olması halinde devlet kirliliği vergilendirebilir ve kirliliğinin azaltılmasına yönelik harcamaları da sübvansiyonlarla destekleyebilir.
- Devlet özel sektör tekeli düzenleyebilir. Örneğin, devlet sağlık ve eğitim hizmetlerini doğrudan üretmeksizin sadece finansmanını sağlayabilir. Gerçekten devlet birçok malı özel sektörden almaktadır. Amerika da askeri alımların en %25i özel sektörden yapılmaktadır.

Görüldüğü üzere, devlet müdahalesi, üretimin doğrudan devletçe yapılması yerine; kural koyma, düzenleme (regülasyon) ve kamu rekabeti gibi dolaylı kontrol süreçlerini içerebilir (Stiglitz Et Al, 1990: 41). Stiglitz et al ve Sappington'a göre, temel koşulların sağlanması kaydıyla, kamu otoritesi, mal ve hizmet sunumunu özel sektör aracılığıyla da başarıyla yapabilir. Siyasi otoritenin ihale yoluyla özel sektöre mal ve hizmet üretme hakkını vermesi halinde aşağıdaki sonuçlar elde edilebilir (Stiglitz Et Al, 1990: 41):

- Ekonomik etkinliğin sağlanması,
- Gelir dağılımında eşitsizliğin azaltılması,
- Rantın azaltılması.

Eğer temel refah ekonomisi teorisinin koşulları sağlanıyorsa devletin özel piyasa kararlarına müdahale etmesi zaten gereksizdir. Standart refah teorileri gibi temel özelleştirme teorileri de rekabetin oluşturulması, bilgi asimetrisinin giderilmesi ve sözleşme serbestisi üstündeki kısıtlamaların kaldırılması ile risklere karşı kırılğan olmayan firmaları gerektirmektedir (Stiglitz Et Al, 1990: 41).

SONUÇ

Serbest piyasa kurallarına göre örgütlenmiş ekonomilerde, kamusal mallar, dışsallıklar, monopol ve oligopol olguları ile bilgi asimetrisi gibi nedenler rekabeti engelleyerek piyasa başarısızlığına yol açmaktadır. Ortaya çıkan başarısızlıkların telafisinde devlet müdahalesi en önemli alternatifi teşkil etmektedir. Devlet müdahalesi ise toplumların içerisinde buldukları konjonktüre hakim olan iktisadi, siyasi ve sosyal düşüncelerin etkisi altında biçimlenmektedir. Yaşanan süreçte, devletin Keynesyen açık bütçe ve maliye politikalarıyla makro ekonomik büyüklükleri baştan aşağı belirleyebileceğine ilişkin inanç ortamında piyasaların regülasyonu ve kamu işletmelerinin oluşumunu içeren sınırsız sosyal refah devleti müdahalesi ortaya çıkmıştır.

Ancak, gerek devlet müdahalesini biçimlendiren teorik yanılgılar gerekse piyasa başarısızlıklarının içeriğinde meydana gelen değişimler bu sefer kamu başarısızlıklarına yol açmıştır. Aslında yaşanan süreç, mevcut yaklaşım ve uygulamaların ekonomide ortaya çıkan başarısızlıkların sadece biçim ve içeriğini değiştirdiğini; bunları ortadan kaldırmadığını göstermektedir. Ön yargılar ve yanılgıların yanı sıra piyasa başarısızlıklarında ortaya çıkan yeni boyutlar özel ve kamusal sorumluluk alanlarının analiz edilerek yeniden kurgulanmasını gerektirmektedir.

Özellikle piyasa ve kamu yanlısı yaklaşımların karşılıklı ideolojik tutuculuktan mümkün merteye arınması; yaşanan süreçte ampirik olarak ortaya çıkan bulgular ışığında her iki yaklaşımın başarısızlığına yol açan olguların belirlenerek daha etkin yöntemlerin geliştirilmesi önem taşımaktadır.

Bu bağlamda, devlet müdahalesinde piyasa odaklı çözümler ile kamu ağırlıklı çözümlerin farklı alanlarda farklı avantajlar sağladığı unutulmamalıdır. Ekonomide ortaya çıkan başarısızlıklar, ne ultra-liberal serbest piyasacıların insan davranışını tek boyuta indirgeyen “homo economicus” varsayımı ne de aşırı kamucuların özel firmaların kar maksimizasyonunun her halükarda kamu yararıyla çeliştiğine ilişkin yaklaşımlarla çözümlenmemektedir. Özellikle bilgi asimetrisi piyasa odaklı ve kamucu çözümlerin her ikisinde de olumlu sonuçlara ulaşmayı engelleyen bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda çözümler mümkün merteye bilgi asimetrisini ortadan kaldıracak modelleri gerektirmektedir.

Diğer yandan, başarısızlık, işletmelerin mülkiyetinin özel yada kamuya ait olmasından ziyade, işletmelerin “kurumsal-örgütsel yapı”ından kaynaklandığı unutulmamalıdır. Özellikle, planlama ve kontrolün gücü, merkeziyetçilikle ters orantılı olduğundan, “desantralizasyon” bilgi asimetrisinin azaltımı ve risk dağıtım yöntemi olarak düşünülmelidir.

Sonuç olarak piyasa başarısızlıklarının her birinin kendine özgü nitelikleri ile bunlara ilişkin piyasa ve devlet müdahalesinin avantaj ve dezavantajları dikkate alınarak yeni çözümler geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

1. AGELL, Jonas, (1999), “On the Benefits from Rigid Labour Markets: Norms, Market Failers, and Social Insurance”, *The Economic Journal*, 109 (February), Published by Black well Publishers, Malden, pp. 143-164.
2. AKALIN, Güneri (2002), *Türkiye’de Piyasa Ekonomisine Geçiş Ve Ekonomik Kriz*, TİSK Yayını, No. 215, <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=71> (Erişim:15.05.2005).
3. AKTAN, Coşkun Can (b), *Ekonomik Anayasa*, TİSK Yayını, No: 162.
4. AKTAN, Coşkun Can (c), *Freiburg İktisat Okulu Perspektifinden Ekonomik Düzen ve Ekonomik Düzenin Kuralları (Ekonomik Anayasa)*, http://www.canaktan.org/ekonomi/kurumsal-iktisat/makaleler/freiburg_iktisat.htm (Erişim:16.03.2005).
5. AKTAN, Coşkun Can (a), *Anayasal İktisat ve Kural ve Kurumlar Önemli*, <http://www.canaktan.org/ekonomi/kurumsal-iktisat/makaleler/aktan-kurallar.htm> (Erişim:16.03.2005).
6. AKTAN, Coşkun Can; UTKULU, Utku; TOGAY, Selahattin, *Para Politikasının Uygulanma Süreci Ve Para Politikası Uygulamalarına İlişkin Ana Tartışmalar*, http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/monetarizm/aktan-utkulu-para_politikasi.htm Erişim:21.05.2005,
7. AKYILDIZ, Hüseyin (1995), *Sosyal Güvenliğin Özelleştirilmesi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
8. BARRY, Norman, *Yeni Sağ*, (Çev.) Cevdet Aykan, Ankara, 1989.
9. BIBOW, Jörg (2002), “The Euro: Market Failure or Central Bank Failure?”, *Challenge*, (May/June), Vol. 45, No. 3, Published by M. E. Sharpe, Inc., United States, pp. 83-99.

10. BORJAS, George J. (1996), Labor Economics, The McGraw-Hill Companies, INC. Press, Singapore.
11. BROWN, William S. (2000), “Market Failure in the New Economy”, *Journal of Economic Issues*, (Mach), Vol. XXXIV, No. 1, pp. 219-227.
12. BUCHANAN, James M. (1989) (a), “The Achievement and Limits of Public Choice in Diagnosing Government Failure and in Offering Bases for Constructive Reform”, *Exploration into Constitutional Economics*, (Compiled by Robert D. Tollison and Victor J. VANBERG), Texas A&M University Press, Texas, pp. 24-35.
13. BUCHANAN, James M. (1989) (b), “Constitutional Economics”, *Exploration into Constitutional Economics*, (Compiled by Robert D. Tollison and Victor J. VANBERG), Texas A&M University Press, Texas, pp. 57-67.
14. BUCHANAN, James M. (a), *Pozitif Kamu Tercih Teorisi ve Normatif Temelleri*, (çev.) Coşkun Can AKTAN), http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/diger_yazilar1/aktan-buchanan-pozitif-kamu-tercihi.pdf (Erişim: 10.03.2005).
15. BUCHANAN, James M. (b), *Anayasal Demokrasi, Birey Özgürlüğü ve Politik Eşitlik*, (çev.) Hakkı Odabaş ve Abdülkadir Gülşen, http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/diger_yazilar1/kalpali-buchanan-liberal-anayasa.pdf (Erişim:10.03.2005).
16. BUCHANAN, James M. (c), *Mali Sürece İlişkin Kuralların İyileştirilmesi Amacıyla Vergi ve Harcama Yetkilerinin Çerçevesinin Belirlenmesi*, (çev.) Ferhat B. ÖZGEN), http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/diger_yazilar/ozgen-mali-surece-iliskin.pdf (Erişim:10.03.2005).
17. DEAN, Hartly (1998), “Benefit Fraud and Citizenship”, *Choice and Public Policy*, Edited by Peter Taylor-Gooby, Macmillian Press Ltd., London, pp. 183-200.
18. DİLİK, Sait (1991), *Sosyal Güvenlik*, Ankara.
19. DILNOT, Andrew (1989), “Social Security Policy, Defining the Borders of the State”, *The Economic Borders of the State*, (Edited by Dieter Helm), Oxford University Press, New-York, pp. 237-250.
20. ESER, Uğur (1997), “Anayasal İktisat Yada Yeni Liberal Siyasal İktisat’ın Ekonomik Anayasa Önerisi Üzerine”, *Ekonomide Durum*, TÜRK-İŞ Yayını, Bahar-Yaz Sayısı, ss. 131-146.

21. FLORA, Peter and HEIDENHEIMER, Arnold J., *The Historical Core and Changing Borders of Welfare State*.
22. FRIEDMAN, Milton (1988), *Kapitalizm ve Özgürlük*, (çev.) Doğan Erberk ve Nilgün Himmetoğlu, Birinci Baskı, Altın Kitaplar Matbaası, İstanbul.
23. HAYNES, Michael; HUSAN, Romy (2002), “Market Failure, State Failure, Institutions, and Historical Constraints in the East European Transition”, *Journal of European Area Studies*, Vol. 10, No: 1, Published by Taylor & Francis Ltd., pp. 105-129.
24. HELM, Dieter (1989), “The Economic Borders of the State”, *The Economic Borders of the State*, (Edited by Dieter Helm), Oxford University Press, New-York, pp. 9-45.
25. HIRSCH, Fred (1978), *Social Limits to Growth*, Pressed by Routledge and Kegan Paul, London.
26. HOEN, Ellen 't (2000), “Dying of Market Failure”, *International Journal of Risk & Safety in Medicine* 13, IOS Press, Paris, pp. 137-142.
27. MARSHAL, G. Paul (1980), *Social Goals And Economic Perspectives*, Richard Clay Lmt. Press, Great-Britain..
28. McNABB, Robert; WHITFIELD, Keith (1994), “Market Failure, Institutional Structure and Skill-formation”, *International Journal of Manpower*, Vol. 15, No: 5, MCB University Press, Cardiff, pp. 5-15.
29. MROZEK, Janusz R. (1999), “Market Failures and Efficiency in the Principles Course”, *Journal of Economic Education*, (Fall), pp. 411-419.
30. NICHOLSON, Water (1995), *Microeconomic Theory Basic Principles and Extensions*, Sixth Edition, Pressed by Harcourt Brace College Publishers, Florida.
31. ÖNDER İzzettin (1997), “Anayasal İktisat”, *Ekonomide Durum*, TÜRK-İŞ Yayını, Bahar-Yaz Sayısı, ss. 107-123.
32. PARISH, Ross (1992), “Aids and Market Failure”, *The Economic Record*, (September), Vol. 68, No. 202, Victoria, pp. 278-280.
33. .SAVAŞ, Vural F. (1997), “Anayasal Ekonomi”, *Ekonomide Durum*, TÜRK-İŞ Yayını, Bahar-Yaz Sayısı, ss. 26-40.
34. STIGLITZ ET AL, Joseph E. (1990), *The Economic Role of the State*, Edited by Arnold Heertje, Pressed by Basil Blackwell Ltd, Oxford.

35. SUGDEN, Robert (1981), *The Political Economy of Public Choice, An Introduction Welfare Economics*, Published by Martin Robertson and Company Ltd., Southampton.
36. SMITH, Stephen W. (1994), *Labour Economics*, Printed by T. J. Pres Ltd., Cornwall.
37. TAYLOR-GOOBY, Peter; DALE Jennifer (1981), *Social Theory and Social Welfare*, Great Britain.
38. TAYLOR-GOOBY, Peter, (1998), “Choice and the New Paradigm in Policy”, *Choice and Public Policy*, (Edited by Peter Taylor-Gooby), Macmillian Pres Ltd., London, pp. 201-222.
39. The LANCET (2000), May 13, Vol. 355, no. 9216.
40. THORNTON, John (1992), “Market Failure and Bank Regulation”, *The Service Industries Journal*, (April), Vol. 12, no. 2, Published by Frank Cass, London, pp. 185-192.
41. TULLOCK, Gordon, *Kamu Tercihi*, (çev.) Çoşkun Can Aktan, http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/anayasal-iktisat/aktan-tullock-kamu-tercihi.pdf (Erişim: 10.03.2005).
42. TUNCAY, A. Can (1988), *Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri*, 4. Baskı, İstanbul.
43. ÜSTÜNEL, Besim (1988), *Ekonominin Temelleri*, Beşinci Baskı, Ankara.
44. VANBERG, Viktor J., *Freiburg Hukuk-Ekonomi Okulu ve Ekonomik Anayasa Yaklaşımı*, (çev.) Hüseyin Şen, http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/diger_yazilar/sen-freiburg-okulu.pdf (Erişim:10.03.2005).
45. YAYLA, Atilla (1992), *Liberalizm*, Ankara.
46. YAYLA, Atilla (1993), *Özgürlük Yolu, Hayek'in Sosyal Teorisi*, Ankara.
47. YAZGAN, Turan (1992), *İktisatçılar İçin Sosyal Güvenlik Ders Notları*, İstanbul.
48. <http://elmo.shore.etc.edu/economics/market.htm> (Erişim:25.03.5005).
49. <http://www.faculty.econ.nwu.edu/faculty/coen/b01/failure> (Erişim: 25.03.5005).